

Agata Janiak

Zakład Narodowy im. Ossolińskich
ORCID: 0000-0002-6265-2894

Nie tylko *Pan Tadeusz*. Wybrane rękopisy literackie okresu romantyzmu w zbiorach Narodowej Biblioteki Ossolineum

Dziewiętnastowieczne rękopisy literackie stanowią najważniejszą część ossolińskich zbiorów. To w Ossolineum znajduje się rękopis jednego z najbardziej znanych dzieł okresu romantyzmu, *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza. Rękopis utworu, który zyskał rangę epepei narodowej, nie obejmuje całości tekstu, zawiera jednak fragmenty wszystkich dwunastu ksiąg poematu, zarówno wersji brulionowych, jak i czystopisów. Wiek XIX to szczególnie czas w kulturze rękopiśmiennej. Ręcznie zapisane karty były cennym źródłem, traktowanym jak bezcenne pamiątki narodowe, niekiedy wręcz niczym relikwie. Twórcy często obdarowywali rękopisami swoich przyjaciół. Postępował tak też Mickiewicz, co tłumaczy niekompletność autografu.

Niniejszy artykuł jest próbą opisu części rękopiśmiennych obiektów autorstwa pisarzy współcześnie mniej znanych, głównie tych reprezentujących polski romantyzm krajowy¹. Prezentuję w nim archiwalia pisarzy

---

¹ Pojęcie romantyzmu krajowego powszechnie stosowane w literaturoznawstwie wyraża podział nie tyle ze względu na miejsce powstania utworu czy przebywania twórcy, ile przede wszystkim z uwagi na treść ściśle odwołującą się do narodowych mitów i kultury ludowej. Pojawiają się i głosy polemiczne, ukazujące bezsensowność podziału na romantyzm krajowy i emigracyjny. Zob. m.in.: *Literatura krajowa w okresie romantyzmu 1831–1863*, red. M. Dernałowicz, M. Janion, t. 1–3, Kraków 1975–1992; *Antologia romantycznej poezji krajowej (1831–1863)*, oprac. M. Grabowska, M. Janion, Warszawa 1953; A.M. Dworak, *O niezasadności pojęcia „polski romantyzm krajowy”*,

takich, jak Wincenty Pol, Seweryn Goszczyński, Kornel Ujejski i Teofil Lenartowicz. Wybór wynika z subiektywnej oceny i chęci zasygnalizowania współczesnym literaturoznawcom potencjału badawczego, jaki kryje się w rękopiśmiennej spuściźnie. Zasoby te można studiować z wielu perspektyw – w ujęciu biograficznym, bibliologicznym czy historycznoliterackim. Badanie źródeł nasuwa też konieczność spojrzenia na nie pod kątem edytorskim. Właśnie na tym aspekcie skupiłam się w pierwszej kolejności, mając świadomość, że jedynie zarysowuję tym samym otwierające się pole badawcze. Jednocześnie, uprzedzając ewentualne zarzuty o brak informacji na temat proveniencji omawianych materiałów, pragnę zaznaczyć, że choć temat ten jest ważny, to jego zbadaniu trzeba by poświęcić wiele osobnych prac. Uwzględnione w niniejszym artykule materiały pochodzą ze zbiorów Działu Rękopisów Narodowej Biblioteki Ossolineum i nie obejmują całości dziewiętnastowiecznych unikatów rękopiśmiennych, które znajdują się w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich.

Moim zamiarem nie jest omawianie rękopisów dobrze już opracowanych i takich, o których informacje zdobyć jest łatwo – *Pana Tadeusza*, manuskryptów autorstwa Juliusza Słowackiego czy Aleksandra Fredry. Kanon twórców romantyzmu jest jednak ściśle określony, trudno więc zupełnie je pominąć, tym bardziej że w 2014 roku najważniejszy rękopis Mickiewicza został wpisany na Polską Listę Krajową Programu UNESCO Pamięć Świata, a badania tekstologiczne nad tym materiałem źródłowym są prowadzone także współcześnie². Podobnie jest zresztą w przypadku rękopisów Słowackiego. Od wydania przez Antoniego Małeckiego pism pośmiertnych sporo się zmieniło w edytorskim podejściu do autografów poety, choćby z tego powodu, że nie wszystkie manuskrypty były jeszcze wówczas znane. O kłopotach związanych z edycją pism poety wie doskonale każdy badacz, który się Słowackim zajmuje. Skłonność do pisania na luźnych kartach, różnice w redakcjach tekstów, zarzucane pomysły, szczególnie w ostatnim okresie życia wieszczą, utrudniają odtworzenie niektórych utworów³. W 2021 roku

---

w: *Georomantyzm. Literatura, miejsce, środowisko*, red. E. Dąbrowicz, M. Lul, K. Sawicka-Mierzyńska, D. Zawadzka, Białystok 2015, s. 593–607.

² Zob. T. Winek, „*Pan Tadeusz*” Adama Mickiewicza. *Autografy i edycje*, Toruń–Warszawa 2011.

³ Ślady rozważań tekstologicznych znajdziemy w nowych wydaniach dzieł Słowackiego i licznych pracach naukowych, m.in. w: J. Słowacki, *Wiersze. Nowe wydanie krytyczne*, oprac. J. Brzozowski, Z. Przychodniak, Poznań 2005; tenże, *Poematy. Nowe wydanie krytyczne. Poematy z lat 1828–1839*, t. 1, oprac. J. Brzozowski, Z. Przychodniak, Poznań 2009; tenże, *Poematy. Nowe wydanie krytyczne. Poematy z lat 1842–1849*, t. 2, oprac. J. Brzozowski, Z. Przychodniak, Poznań 2009; tenże, *Beniowski. Poemat z roku*

na listę UNESCO wpisana została cała rękopiśmienna spuścizna Słowackiego znajdująca się w Ossolineum. Jest to bardzo bogaty zbiór zawierający utwory z niemal wszystkich okresów życia poety⁴. Warto też odnotować, że w Dziale Numizmatycznym Muzeum Lubomirskich znajduje się pukiel włosów autora *Króla-Ducha*, ucięty przez jego przyjaciela Zygmunta Felińskiego w Paryżu w godzinę po śmierci poety⁵. Rękopisy Fredry również stanowią ważną część kolekcji ossolińskiej. Wystarczy wspomnieć, iż znajdują się w niej autografy takich dramatów, jak *Zemsta*, *Śluby panieńskie*, *Pan Jowialski*, *Wielki człowiek do małych interesów* i *Ożenić się nie mogę*. Poza dramatami przechowywany jest też choćby rękopis pamiętnika *Trzy po trzy*⁶. Choć Fredro nie jest wymieniany jako jeden z wieszczów, to ma status czołowego twórcy dziewiętnastowiecznej komedii i niewątpliwie jest jednym z najbardziej znanych autorów tego okresu. Jego sztuki wykorzystuje się także we współczesnych adaptacjach, zarówno w teatrach, jak i za pośrednictwem nowych mediów.

Cyprian Kamil Norwid i Zygmunt Krasiński wymieniani są jednym tchem wraz z Mickiewiczem i Słowackim. Niestety w zbiorach rękopisów nie ma znaczących obiektów związanych z Krasińskim. W przypadku Norwida są to dwa autografy wierszy: *Spartakus* z 1857 roku⁷ oraz *Czemu w konfederatce: odpowiedź* z 1862 roku⁸. Drugi z nich stanowi komentarz poety do fotografii przedstawiającej go w konfederatce, nakryciu głowy charakterystycznym dla wojska polskiego oraz w wyprostowanej pozycji, z lewą ręką na sercu, co ma symbolizować postawę patriotyczną. Historykom sztuki zapewne znana jest informacja, że obok różnych grafik i rysunków poety w Dziale Sztuki Muzeum Książąt Lubomirskich znajduje się jeden z zaledwie czterech ocalałych obrazów olejnych Norwida: *Jutrznia*, przedstawiająca najprawdopodobniej Makrynę Mieczysławską⁹.

1841 i dalsze pieśni, oprac. J. Brzozowski, Z. Przychodniak, Poznań 2014; J. Rawski, „Zawisza Czarny”. *Niedokończony dramat Juliusza Słowackiego. Studium monograficzne*, Głogów 2021.

⁴ Zob. W. Floryan, B. Zakrzewski, *Słowacki w zbiorach i publikacjach Ossolineum*, Wrocław 1959.

⁵ Muzeum Książąt Lubomirskich, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, sygn. 1469.

⁶ Szczegółowy spis utworów Fredry znajduje się w opracowaniu: W. Leśniak, *Autografy Aleksandra Fredry*, Wrocław 1987.

⁷ Narodowa Biblioteka Ossolineum, Materiały do dziejów emigracji polskiej z lat 1828–1894. Autografy listów i wierszy różnych osób, sygn. 5976/III.

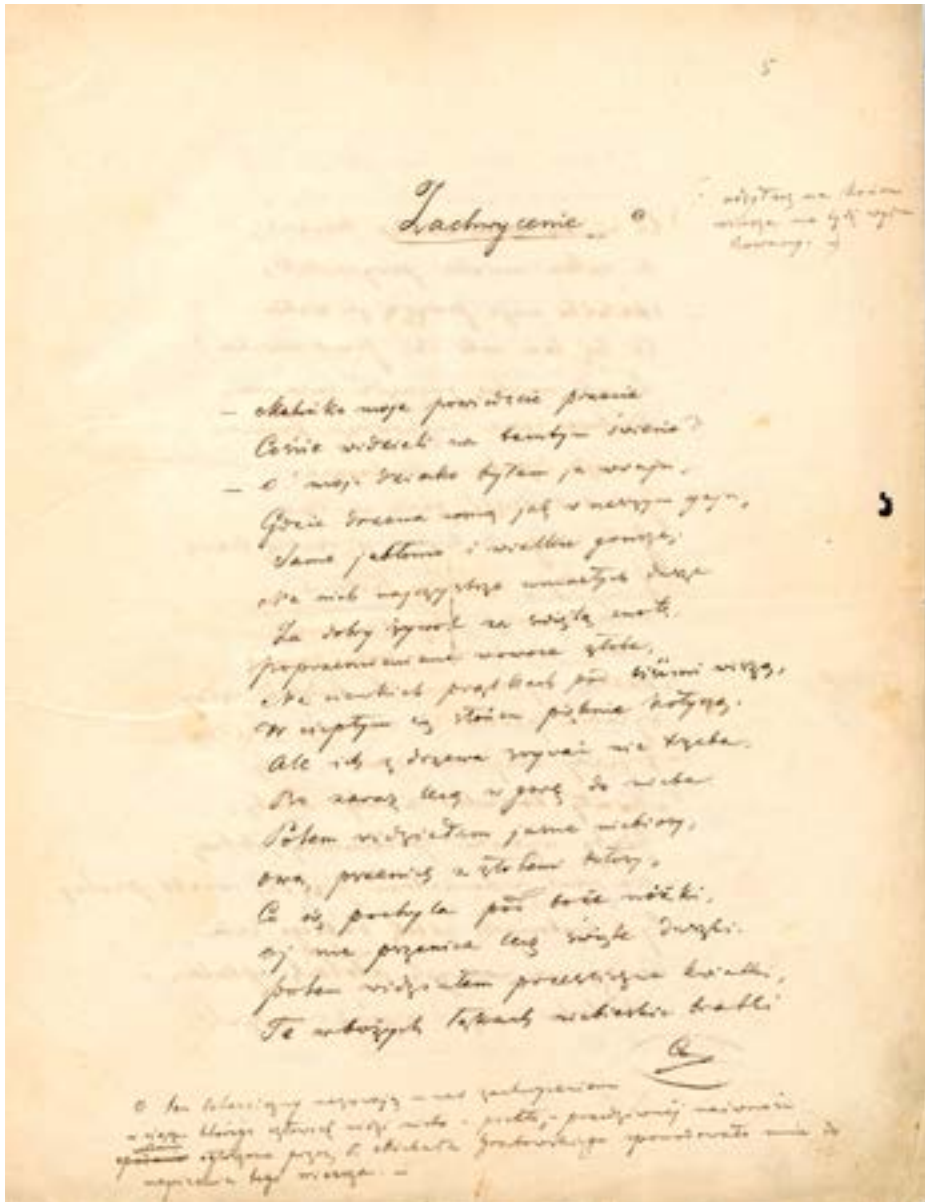
⁸ Narodowa Biblioteka Ossolineum, Autografy znakomitszych Polaków, sygn. 9871/II.

⁹ Muzeum Książąt Lubomirskich, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, sygn. I.o. 102.

Hierarchia wieszczów kształtowała się długo i początkowo nie była oczywista. Swego czasu największą popularnością cieszyli się Wincenty Pol, Kornel Ujejski, Seweryn Goszczyński czy Teofil Lenartowicz, którym chcę poświęcić w tym artykule więcej uwagi. Norwida odkryto dopiero w okresie międzywojennym dzięki Zenonowi Przesmyckiemu. Autorowi *Czarnych kwiatów* powszechnie wypomina się trudny charakter. Nieoczywista była przyjaźń wieszca z Teofilem Lenartowiczem. Byli niemal równoletkami, obaj tworzyli w późnym romantyzmie, łączyły ich dyskusje na temat poezji oraz uprawianie rzeźbiarstwa z całkiem niezłym skutkiem. Norwid to przedstawiciel emigracji, Lenartowicza z kolei wymienia się wśród twórców romantyzmu krajowego, a przecież na emigracji we Włoszech przebywał już od 1851 roku. Swoje utwory wydawał jednak w kraju, podtrzymywał również żywe kontakty towarzyskie z tutejszym środowiskiem, a jak twierdziła Maria Janion, jego mentalność była na wskroś krajowa¹⁰. W przeciwieństwie jednak do Norwida Lenartowicz cieszył się uznaniem. Tomikiem, który przyniósł „lirnikowi mazowieckiemu” dużą popularność i ugruntował jego dobre imię w kręgach literackich, była *Lirenka* wydana w Poznaniu w 1855 roku. Okładkę *Lirenki* zaprojektował notabene Norwid. W „Tygodniku Ilustrowanym” z 1861 roku możemy przeczytać, że w pewnym momencie wręcz zapomniano o innych poetach, tak zachłyśnięto się idealizującymi lokalność i sielankowymi utworami, w których zachwytną nad polską przyrodą łączył się z pochwałą Polski w ogóle. Tak przynajmniej mogło się wydawać. Z czasem w twórczości Lenartowicza zaczęło pobrzmiwać zgorzknienie.

Jednym z rękopisów Lenartowicza znajdujących się w Ossolineum jest zeszyt z utworami poetyckimi zatytułowany *Lirenka*. Nie jest to źródło tożsame z pierwszym poznańskim wydaniem tomu. Warto pamiętać, że *Lirenka* ukazała się w roku 1855 w dwóch wersjach: skróconej, zawierającej 15 utworów, oraz rozszerzonej o dodatkowych 14 tekstów. Co ciekawe, sam rękopis zawiera jedynie 8 wierszy. Są to odpisy na czysto, właściwie bez skreśleń. Zastanawia fakt, iż wspomniane materiały otwiera dłuższy utwór *Zachwycenie*, który został opublikowany w późniejszym tomiku *Zachwyccenie i błogosławiona* (1861). Teksty w autografie nie różnią się zasadniczo od tych znanych z druku, ale różny jest układ utworów, ponadto w rękopisie pojawiają się zarówno utwory z wydania skróconego, jak i rozszerzonego, niektóre pod zmienionymi tytułami. Zmienia się też wersyfikacja. Woryginalnie Lenartowicz stosował częściej podział na strofy, jak w wierszach *Narodziny* czy *Dziewczyna*, podczas gdy w druku zastosowano zapis stykiczny.

¹⁰ M. Janion, *Purpurowy płaszcz Mickiewicza*, Gdańsk 2001, s. 24.

1. Teofil Lenartowicz, *Zachwycenie*, 1851.

Oczywiście są to subtelne różnice, niewpływające znacząco na wydźwięk całości. Dziwi natomiast fakt, że autograf składa się z zaledwie 8 wierszy. Poniższa tabela przedstawia szczegółowe porównanie oryginału z wydaniem z 1855 roku. Najwięcej zmian zachodzi w ostatnim utworze, *Pogrzeb*, powstałym 21 lipca 1851 roku:

T. Lenartowicz, <i>Lirenka</i> . <i>Poezje</i> , rękopis (sygn. 5198/II).	T. Lenartowicz, <i>Lirenka</i> , wydanie rozszerzone, Poznań 1855.
1. <i>Zachwycenie</i> Wiersz zaczynający się od słów: „Mateńko moja, powiedźcie przecie, Coście widzieli na tamtym świecie? – O, moje dziecko! byłam ja w raju, Gdzie drzewa rosną jak w naszym gaju”.	Brak tego utworu w tomie. Druk w osobnym tomiku: <i>Zachwycenie i błogosławiona</i> , Poznań 1861; z drobną zmianą w inicjalnym wersie: „Matulu moja”.
2. <i>Przygrywka</i> „Na polskiej ziemi gad żmija Po całym kraju się suwa”.	W tomie pod zmienionym tytułem: <i>Moja nuta</i> . W druku jako 16. utwór; wiersz nieuwzględniony w wydaniu skróconym.
3. <i>Narodziny</i> W rękopisie podział na strofy. Wers 3: „[G]łos fujarki dalekiej”	Zapis stychiczny. Wers 3: „[G]łos muzyki dalekiej” W druku jako 2. utwór.
4. <i>Dziewczyzna</i> W rękopisie podział na cztery strofy.	W druku jako 8. utwór. Zapis stychiczny.
5. <i>Dumka wygnańca</i>	W druku jako 18. utwór; wiersz nieuwzględniony w wydaniu skróconym.
6. <i>Wiochna</i>	W druku jako 5. utwór.
7. <i>Kalina</i>	W druku jako 17. utwór.
8. <i>Pogrzeb</i> Wersy 21–28: „Gasną gwiazdy, więdną róże, Jasny strumień schnie na piasku, Dzień się kryje w nocy chmurze, A noc w dniowym ginie blasku. Żegnaj! żegnaj kwiecie młody! Jako obłok na błękitcie, Jak na piasku strumień wody, Wyszło, znikło twoje życie”.	W druku są to wersy 25–32.

T. Lenartowicz, <i>Lirenka. Poezje</i> , rękopis (sygn. 5198/II).	T. Lenartowicz, <i>Lirenka</i> , wydanie rozszerzone, Poznań 1855.
Po wersie 32 w druku dodanych jest 8 wersów, których nie ma w rękopisie: „Cicho płyną łzy gorące, Dym pochodni się rozwiewa, Na zachodzie skrawe słońce Przez świerkowe świeci drzewa Wciąż ta sama pieśń pogrzebu Smętną nutą w niebo wzlata, Anioł, co ją wiódł do świata, Znowu wiedzie ją ku niebu”.	
„Ach już słyhać pieśń pogrzebu, Smętna nuta w niebo wzlata, Anioł, co ją wiódł do świata, Znowu wiedzie ją ku niebu”.	W druku są to wersy 21–24.
„Na płacz matki, brata jęki, Na przyjaciół prośby mnogie, Oderwano wierzch trumienki I odkryto zwłoki drogie. Raz ostatni promień słońca Na zsiniałe świeci lica; Zdjęta wiecznym snem dziewica, Wpół-płacząca, wpół-śmiejąca”.	W druku są to wersy 41–48.
„Co jej było? Taka młoda Jak lilijka świeża biała, Dobra matka wychowała, Teraz płacze – szlocha! Szlocha!	Tych wersów nie ma w pierwszym wydaniu.
– Co jej było, wie Bóg żywy, Bo to nigdy nie zajętko [?] Taki anioł był prawdziwy, Mówią, że jej serce pękło”.	
„I spuścili w ziemię lekko, Wiatr podwionął brzeg jej szaty, Na jej trumny czarne wieko Spadła ziemia, łzy i kwiaty”.	W druku są to wersy 49–52.

T. Lenartowicz, *Lirenka. Poezje*,
rękopis (sygn. 5198/II).

T. Lenartowicz, *Lirenka*,
wydanie rozszerzone, Poznań 1855.

„W druku wiersz kończy się strofą,
której nie ma w rękopisie:
Cisza jakby nic nie było:
Zza drzew księżyc patrzy blade,
Tylko jeszcze nad mogiłą
Szepcą głuchy pacierz dziady”.

Kolejnym utworem Lenartowicza znajdującym się w zbiorach rękopisów Ossolineum jest dramat *Nasza dola*¹¹, który do dziś nie ukazał się drukiem. Choć nie został spisany ręką autora, tekst uznaje się za autograf, ponieważ jest jedynym znanym jego źródłem. Dramat w całości przepisał na maszynie po śmierci Lenartowicza W. Wolski, co poświadcza załączona notatka Stanisława Leszczyńskiego, kuzyna i przyjaciela Lenartowicza (matką Leszczyńskiego była siostra Zofii Szymanowskiej, żony Teofila). To Leszczyńskiemu twórca zapisał część majątku. W rękopisie o sygnaturze 12548/II znajduje się ręczny odpis fragmentu dramatu. Jednostka składa się zatem z maszynopisu sporządzonego przez Wolskiego oraz z niekompletnego odpisu ręcznego, dokonanego przez Stanisława Leszczyńskiego. Do materiałów załączone są też ekspertyza Stanisława Kolbuszewskiego oraz list ówczesnego kierownika Działu Rękopisów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Edwarda Kiernickiego, sugerujący, że maszynopis może być traktowany jak autograf, jeśli całość utworu nie zachowała się w innej wersji. Jak ustalił Kolbuszewski, egzemplarz przechowywany w Ossolineum uznaje się za jedyny istniejący. Badacz stwierdza z dużą stanowczością: „Autentyczność nieznanego historykom literatury dramatu Lenartowicza, zatytułowanego *Nasza dola*, nie budzi wątpliwości”¹². Przywołany komentarz powstał 19 lipca 1953 roku, gdy Ossolineum nabyło rękopis do zbiorów. *Bibliografia Nowy Korbut* odnotowuje ten tytuł w tomie ósmym z 1969 roku¹³. Wydaje się, że od tamtej pory *Nasza dola* nie spotkała się z zainteresowaniem literaturoznawców.

Zgodnie z tezą Kolbuszewskiego znajdujący się w Ossolineum maszynopis jest fragmentem dramatu *Nieszczęśni*, o którym Lenartowicz pisał Marii Konopnickiej¹⁴. Konopnicka, wspominając Lenartowicza, rzeczywiście no-

¹¹ T. Lenartowicz, *Nasza dola. Poemat dramatyczny w scenach oderwanych*, 1886, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 12548/II. ¹² Tamże.

¹³ *Bibliografia Literatury Polskiej. „Nowy Korbut”*. Romantyzm, t. 8, red. I. Śliwińska, Warszawa 1969, s. 260.

¹⁴ T. Lenartowicz, dz. cyt.

towała: „[...] słoneczne kłosa dawno już przygasły [...], kiedy Lenartowicz po tekę sięgnął, aby mi dać poznać *Nieszczęsnych* swoich. Dramat ten jeszcze w 1986 był gotów”¹⁵. Dowiadujemy się, że według samego autora tekst jest gorzki i ponury i dlatego może nie zostać odebrany jako jego dzieło: „Co wy o mnie wiecie? [...] *Lirenka i Lirenka!* Ale najzwazwsze moje ptaki nie wyleciały jeszcze w słońce i może nie wylecą nigdy!”¹⁶. Lenartowicz zakładał, że napotka problemy ze znalezieniem wydawcy dla utworu o poetyce tak odmiennej od tej, do której przyzwyczał swoją czytelniczą publiczność. Kolbuszewski dziwił się, że o utworze tak dużych rozmiarów Lenartowicz nie wspominał zbyt często, wszak nawet drobiazgami i pomysłami dzielił się z przejęciem. Nie ma jednak wątpliwości, że autorem dramatu, którego przedmiotem jest dotkliwa i przykra diagnoza społeczeństwa polskiego, zepsutego intrygami, zdradami i morderstwami, jest sławny lirnik¹⁷. Co ciekawe, wśród rękopisów Lenartowicza znajduje się inny utwór zatytułowany *Nasza dola*, składający się z pięciu dwustronnie zapisanych kart autografu podpisanych przez Lenartowicza, z adnotacją: „Z poematu pt. *Nasza dola*. Pieśń I: *Karczma*”¹⁸.

Historja o panu obcym w Szwajcaryi z 1881 roku to z kolei manuskrypt w pierwszej chwili trudny do zidentyfikowania¹⁹. Lenartowicz nie spisał go osobiście, a przynajmniej nie w całości. Okrągłe, kaligrafowane wręcz litery zupełnie nie odpowiadają charakterowi pisma autora, chociaż jego ręką utrwalono z pewnością samą dedykację i dopiski. Tekst poświęcony jest Tadeuszowi Kościuszce, postaci będącej istotnym punktem odniesienia w twórczości pisarza. Według Bogdana Zakrzewskiego Lenartowicz poprzez poemat *Bitwa raclawicka* stał się głównym twórcą mitu o zwycięskiej bitwie kościuszkowskiej. Zakrzewski oceniał utwór surowo – jako kiepską imitację ludowego stylu pieśni gminnych²⁰. Z kolei *Historja o panu obcym w Szwajcaryi* jest współcześnie zupełnie zapomnianym poematem, jak słusznie zauważa Ewa Grzęda²¹. Ukazał się on wraz z innymi tekstami w tomie *Rytmy*

¹⁵ M. Konopnicka, *Ludzie i rzeczy. Szkice i obrazki*, Warszawa 1898, s. 420–421.

¹⁶ Cyt za: tamże, s. 421.

¹⁷ T. Lenartowicz, dz. cyt.

¹⁸ Zob. T. Lenartowicz, *Wiersze, odpisy wierszy, notatki dotyczące wydania korespondencji*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 6787/II.

¹⁹ T. Lenartowicz, *Historja o panu obcym w Szwajcaryi. Poemat o Tadeuszu Kościuszcze*, 1881, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 9915/III.

²⁰ B. Zakrzewski, *Lenartowiczowski mit o Raclawicach*, „Pamiętnik Literacki” 1994, t. 85, nr 3.

²¹ E. Grzęda, *Szwajcaria i Alpy w legendzie kościuszkowskiej*, „Góry, Literatura, Kultura” 2010, t. 5, s. 31.

narodowe we Lwowie w roku 1881, ale nie jest uwzględniany w nowszych edycjach twórczości Lenartowicza.

Wydaje się, że najbardziej znanym dziełem Lenartowicza jest zatem omówiony już w ujęciu edytorskim tom *Lirenka*. Warto jednak wspomnieć o jeszcze jednym źródle – rękopisie poematu *Wanda*, który opowiada legendę o założeniu Wawelu, o smoku wawelskim i początkach państwa polskiego. Manuskrypt ossoliński zawiera inną wersję niż ta znana z druku²². Opatrzony jest przez Lenartowicza datą 1873 (Florencja) i nosi ślady licznych skreśleń oraz poprawek. Warto też odnotować, że autograf jeszcze innej wersji tego poematu przechowywany jest w Bibliotece Publicznej m.st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego²³. Jest to czystopis bez poprawek, za to z wcześniejszą datą powstania: 1865. Widać zatem, jak kształtował się warsztat pisarza, bowiem tekst został ukończony dopiero w 1873 roku, niemal dekadę później, a ukazał się dopiero w roku 1876. Musiał więc Lenartowicz na jakiś czas porzucić pomysł poematu albo wracać do niego i poprawiać utwór.

Wymienione i pokrótce scharakteryzowane teksty Lenartowicza wymagają dalszych i bardziej szczegółowych badań. Lenartowicz to obecnie nieco zapomniany twórca, ale wciąż istotny przedstawiciel romantyzmu. Niewątpliwie potrzebne jest w polskim literaturoznawstwie uwspółcześnione spojrzenie na jego twórczość, a kontekst źródeł rękopiśmiennych czy prac edytorskich mógłby z pewnością ubogacić takie ustalenia.

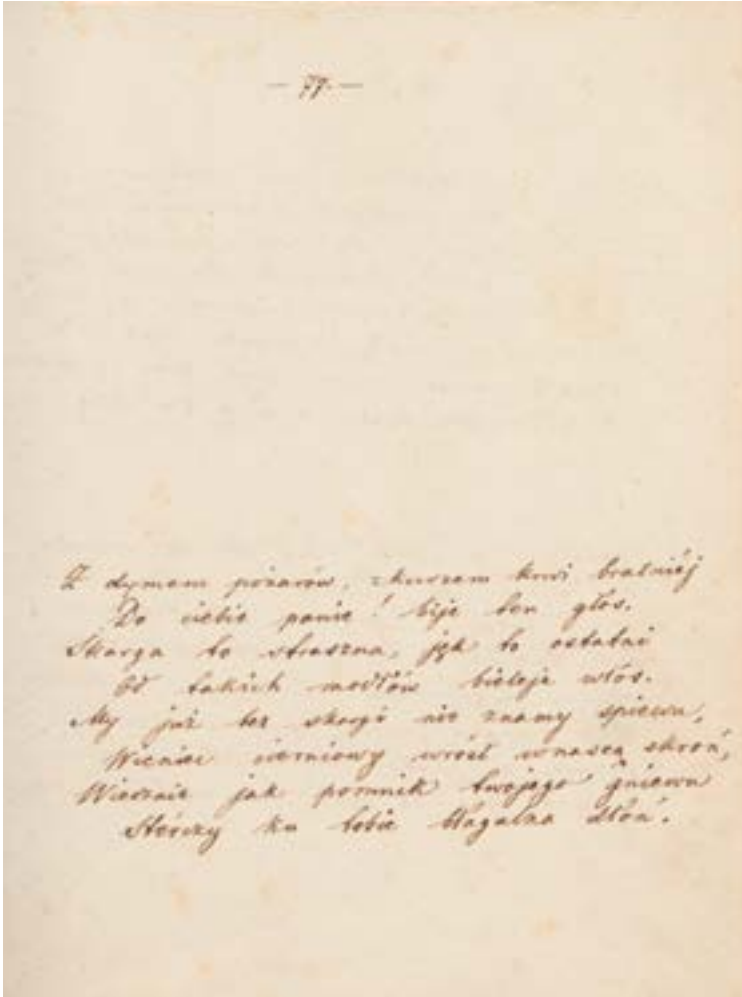
Przyjacielem Lenartowicza i kolejnym reprezentantem późnego krajowego romantyzmu był Kornel Ujejski. Zadebiutował on poematem *Maraton* (1844), odczytanym w 1845 roku na wieczorze literackim u ówczesnego dyrektora Ossolineum Adama Kłodzińskiego. Utwór stanowi nawiązanie do bitwy pod Maratonem, ma charakter wezwania do walki, popularnego i powtarzanego w XIX wieku motywu. Tekst ukazał się drukiem w roku 1847 w pierwszym numerze czasopisma wydawanego przez Ossolineum we Lwowie²⁴. Rękopis tego poematu znajduje się obecnie we Wrocławiu, ale trzeba zaznaczyć, że brakuje w nim wstępu i zakończenia, które dołączono do późniejszych wydań. Co zastanawiające, choć *Bibliografia Nowy Korbut*

²² Por. T. Lenartowicz, *Wiersze, poematy, listy i inne materiały*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 3660/II; tenże, *Wybór poezyj Teofila Lenartowicza*, t. 2, Kraków 1876, s. 5–20.

²³ Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa, sygn. 1.II, fbc.pionier.net.pl/details/nn94dgm [dostęp: 10.02.2024].

²⁴ K. Ujejski, *Maraton*, „Biblioteka Naukowego Zakładu im. Ossolińskich” 1847, nr 1, s. 61–71, wbc.poznan.pl/dlibra/publication/102847/edition/114603/content [dostęp: 10.02.2024].

3. Kornel Ujejski, *Chorał*, fragment rękopisu *Modlitwy Jeremiego*, 1847.

strof. Współcześnie o wiele bardziej znanym tekstem Ujejskiego jest *Chorał* z tomu *Skarga Jeremiego* (pierwodruk 1847)²⁶, rozpoczynający się od słynnego wersu „Z dymem pożarów, z kurzem krwi bratniej”.

Zbiór ten składa się z 12 stylizowanych biblijnie utworów, w których liryczne „ja” mówi głosem udręczonego narodu, a jednocześnie głosem proroka rozumiejącego winy reprezentowanej społeczności, pojmującego sens i konsekwencje zdarzeń w historiozoficznej perspektywie. Warto

²⁶ K. Ujejski, *Skarga Jeremiego*, Londyn [właśc. Paryż] 1847.

przypomnieć, że tekst ukształtował się po rabacji galicyjskiej. Skierowane przeciw szlachcie powstanie chłopskie pod przywództwem legendarnego Jakuba Szeli²⁷ poruszało i wzburzało artystów. *Chorał* powstał pod wpływem utworu fortepianowego skomponowanego przez Józefa Nikorowicza. Hymn do dziś funkcjonuje w wąskich kręgach narodo-patriotycznych pod incipitem *Z dymem pożarów*, a w czasie pierwszej wojny światowej był powszechnie znany i śpiewany²⁸. Podobnie jak w innych utworach mesjanistycznych, tak i tu nadzieja jest skierowana ściśle ku Bogu, opiera się na zaufaniu, że ostatecznie musi on skłonić swe oblicze w stronę ludu, który się nawraca i jest mu wierny.

W Ossolineum znajdują się dwa niemal identyczne zeszyty niewielkich rozmiarów, obite czarnym jedwabiem, z odcisniętym na oprawie srebrnym krzyżem. Choć zamieszczony na okładce tytuł to *Modlitwy*, na stronie tytułowej widnieje zapis *Modlitwy Jeremiego*. Jeden z zeszytów to oryginał, a drugi to starannie wykonana kopia rękopisu. Kopia, jak możemy przeczytać w *Inwentarzu Rękopisów*, zawiera dodatkowo zanotowany ołówkiem wiersz *Przeznaczenie kobiety* oraz zapisany atramentem *Toast na cześć Wielkopolski na zjeździe polskim w Poznaniu*, wydrukowany w zawierającym przemówienia publiczne Ujejskiego zbiorze *Żywe słowa Jeremiego*²⁹. Warto nadmienić, że *Bibliografia Nowy Korbut* nie odnosi się ani do oryginału, ani do wspomnianej kopii, podaje jedynie sygnaturę 9901/1 – jednostki, w której skład wchodzi odpisy wierszy różnych poetów. Znajdziemy tu również fragment zawierający odpis *Skarg Jeremiego*, ale są to zaledwie cztery strony.

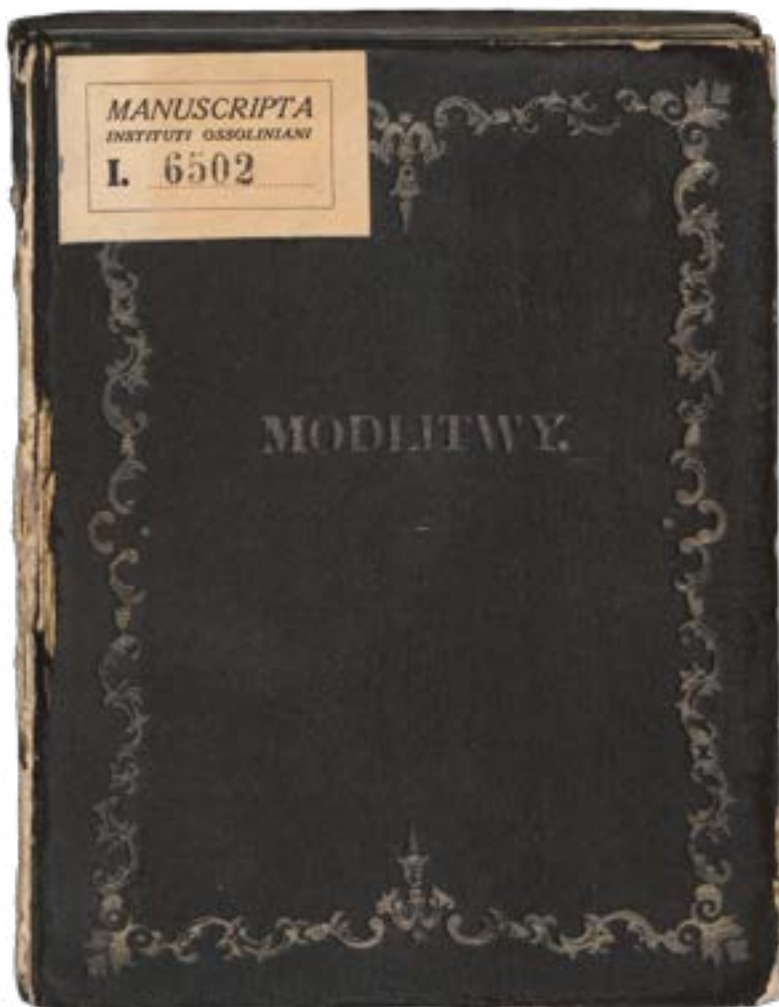
Oryginał można przeglądać w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej³⁰. Pismo jest bardzo staranne. Tekst nie różni się zasadniczo od tego w druku, zdecydowanie jest to czystopis, bez śladu skreśleń. Zapis *Chorału* jest również niemal zgodny z drukiem. Różnice są drobne: zapis zaimków w zwrotach kierowanych do Boga małą literą, zmiana szyku w jednym

²⁷ Postać Jakuba Szeli wraca również we współczesnej kulturze, by wspomnieć choćby powieść fantastyczną Radosława Raka, w 2020 roku wyróżnioną Nagrodą Literacką Nike; zob. R. Rak, *Baśń o węzowym sercu albo wtóre słowo o Jakóbie Szeli*, Warszawa 2020.

²⁸ Zob. K. Fink, *Pieśń w walce o wolność*, „Piosenka. Rocznik Kulturalny” 2018.

²⁹ K. Ujejski, *Modlitwy Jeremiego*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 13077/1. Opis w: *Inwentarz Rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, t. 4, Wrocław 1972, s. 48–49. K. Ujejski, *Żywe słowa Jeremiego*, Lwów 1877, wbc.poznan.pl/dlibra/publication/516538/edition/424537/content [dostęp: 10.02.2024].

³⁰ K. Ujejski, *Modlitwy Jeremiego*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 6502/1, dbc.wroc.pl/dlibra/publication/13975/edition/12357 [dostęp: 10.02.2024].

4. Oprawa tomu *Modlitwy* Jeremiego Kornela Ujejskiego, 1847.

z wersów drugiej strofy czy użyty w szóstej strofie rzeczownik „zbrodnia” zamiast „wina”. Wszystkie te drobne korekty zostały wprowadzone już w pierwszym wydaniu.

W niniejszym artykule niemal pomijam omówienie korespondencji, która jest istotną częścią dziewiętnastowiecznego krajobrazu literackiego. W odniesieniu do Ujejskiego chciałabym jednak wspomnieć o znajdujących się we Wrocławiu listach do Lenartowicza oraz Pawlikowskiego. W przypadku pierwszego adresata – gdyż korespondencja ta stanowi istotny ślad

znajomości ważnych twórców okresu późnego romantyzmu³¹; w przypadku drugiego – ponieważ listy dotyczą okresu, kiedy pisarz przebywał w Medyce. Pawlikowski, choć zaprosił Ujejskiego osobiście, początkowo mieszkał we Lwowie, stąd wymieniali ze sobą listy. W ich treść Ujejski wplótł dwa dedykowane Pawlikowskiemu utwory: *Błonia medyczne* i *Dla synów światłości*. W liście z 11 lipca 1857 poeta pisał: „Najdroższy Mieczysławie! Posyłam Ci rzecz przed kilku minutami skończoną [...], aby Ci ofiarować w dowód mojej miłości ten pierwszy wiersz w Medyce napisany. Wiersz ten Tobie poświęcam”³². *Błonia medyczne*, o których mowa, nawiązują do ludowych podań na temat walki z Tatarami pod Przemyślem. Wcześniej pisarz chętnie sięgał do tematów chłopskich, ale w tym utworze po raz pierwszy w pełni wykorzystał wątek ludowy³³. W liście z 15 lipca 1857 Ujejski zanotował z kolei utwór *Dla synów światłości*, który jest pochwałą natchnienia twórczego.

Kolejny twórca, o którym chcę wspomnieć, Wincenty Pol, był mocno związany z Ossolineum. We Lwowie często korzystał z ossolińskich materiałów, w latach 1847–1848 redagował pismo zakładowe i często zamieszczał w nim własne teksty. Jego utwory można też znaleźć w późniejszych numerach czasopisma³⁴. Pol, urodzony w roku 1807, brał czynny udział w powstaniu listopadowym, wydarzeniu o randze formacyjnej dla pokolenia romantyków, również dla twórców takich, jak Ujejski czy Lenartowicz, którzy poznawali dramat powstania poprzez wspomnienia i opowieści literackie utrwalone przez starszych kolegów. Często mieli oni odmienne zdania i snuli inne wizje walki o Polskę. W latach sześćdziesiątych XIX wieku Ujejski mocno atakował Pola, występował wręcz w roli „prokuratora narodu” wyrzucającego zasłużonemu pisarzowi ideowe wstecznictwo i lojalizm wobec zaborców. Jak pisze Maria Janion, w oczach Ujejskiego i wielu innych życiorys Pola został symbolicznie podzielony na dwa etapy: „Z jednej strony – ludowy pieśniarz-demokrata: »Janusz«, autor ulubionych i powszechnie śpiewanych *Pieśni Janusza*, *Obrazów z życia i z podróży*, *Pieśni o ziemi naszej*. Z drugiej zaś – szlachcic-gawędziarz »pan Wincenty Pol«, sprzyjający oczywiście szlachcie³⁵. W Ossolineum brakuje manuskryptu najbardziej

³¹ Narodowa Biblioteka Ossolineum, Korespondencja Teofila Lenartowicza. Listy od różnych osób, sygn. 5244/1. Zob. Z. Sudolski, *Ujejski – Lenartowicz. Zapomniane karty przyjaźni*, „Rocznik Przemyski” 2003, t. 39, z. 1, s. 65–89.

³² Narodowa Biblioteka Ossolineum, Autografy różnych osób z lat 1814–1886. Lit. M–Z, sygn. 12167/III, s. 247.

³³ A. Żyga, *Kornel Ujejski w Medyce*, w: *Z dziejów kultury i literatury przemyskiej*, red. S. Kostrzewska-Kratochwilowa, Przemyśl 1969, s. 180–181.

³⁴ *Sprawozdania z czynności Zakładu Narodowego za lata 1870–1870*, Lwów 1879, s. 145.

³⁵ W. Pol, *Wybór poezji*, wstęp M. Janion, Wrocław 1963, s. III.

chyba znanego utworu Pola, zgodnie z przywołaną opinią wpisującego się w pierwszy, demokratyczny etap twórczości – *Pieśni o ziemi naszej*. Początkowe wersy tego utworu zawierają znaną frazę: „Bajże, baju, po zwyczaju / O tym, naszym polskim kraju!”³⁶. W ossolińskich zbiorach znajdują się natomiast rękopisy *Pieśni Janusza* oraz *Obrazów z życia i z podróży*.

W momencie wybuchu powstania listopadowego Pol przebywał w Wilnie, gdzie walki rozpoczęły się nieco później. Wyróżniał się hartem ducha i odwagą, za co został odznaczony Srebrnym Krzyżem Virtuti Militari. Pieśni patriotyczne, układane wtedy jeszcze pod pseudonimem, ośmielił się wydać pod własnym nazwiskiem, zyskawszy aprobatę Mickiewicza, którego spotkał w Dreźnie³⁷. Najważniejszym utworem Pola napisanym po powstaniu listopadowym są *Pieśni Janusza*. Tytułowy żołnierz wzorowany jest na postaci szlachetnego, uczciwego i pełnego energii powstańca – Janusza Czetwertyńskiego³⁸.

W dostępnych internetowych wyszukiwarkach Ossolineum (katalog rękopisów zinwentaryzowanych, katalog rękopisów akcesyjnych) próżno szukać tego utworu wśród bardzo licznych materiałów związanych z Połem. Są one dość słabo rozpoznane, wiele z nich wymaga szczegółowego opracowania i omówienia. Rękopisu *Pieśni Janusza* nie odnotowuje *Bibliografia Nowy Korbut*, być może dlatego że manuskrypt kryje się w jednostce zbiorczej³⁹. *Pieśni Janusza* zostały wydrukowane w roku 1833, ale do obiegu księgarskiego trafiły dopiero dwa lata później, niesygnowane nazwiskiem autora, który chciał pozostać anonimowy do tego stopnia, że nawet wydawca Aleksander Jełowicki do 1838 roku nie poznał jego prawdziwej tożsamości⁴⁰. Kallenbach pisze, że *Pieśni Janusza* nie imponują myślą, ale uczuciem przesiąkniętym uczuciem narodowym i patriotycznym⁴¹. W tym samym rękopisie znajdziemy jeszcze fragment *Mohorta* i wiele innych materiałów źródłowych, takich jak choćby fragment *Pacholeńca hetmańskiego*, tekst o Sewerynie Goszczyńskim oraz *Geografię Ziemi Świętej*.

Autor *Pieśni o ziemi naszej* najlepiej odnajdował się w gatunku gawędy. Obok Władysława Syrokomli, którego kilka cennych rękopisów również przechowywanych jest w Ossolineum, Pol był czołowym twórcą rymowanej

³⁶ W. Pol, *Pieśń o ziemi naszej*, Poznań 1887, s. 1.

³⁷ Na temat spotkania Pola z Mickiewiczem istnieje kilka relacji, zob. W. Pol, *Wybór poezji*, s. xxii.

³⁸ Tamże, s. xxi.

³⁹ W. Pol, Materiały biograficzne, utwory prozą, memoriały, poezje, korespondencja i inne, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 9750/III.

⁴⁰ W. Pol, *Pieśni Janusza*, wstęp i objaśnienia J. Kallenbach, Kraków 1921, s. 13.

⁴¹ Tamże, s. 20.

gawędy szlacheckiej. Jak możemy przeczytać w klasycznym akademickim opracowaniu dotyczącym epoki, najwybitniejszym utworem pisarza w tym zakresie są *Przygody JP. Benedykta Winnickiego*, za najslabszy uchodzi natomiast *Pacholę hetmańskie*⁴². Manuskrypty obu tych utworów należą do zbiorów Ossolineum⁴³.

Autograf *Przygód...* składa się z części właściwej oraz objaśnień, które również znalazły się w pierwszym wydaniu z 1840 roku⁴⁴. Tekst jest tożsamy z drukiem, autograf stanowi bowiem ostateczną redakcję gawędy. Warto jednak zwrócić uwagę, iż same objaśnienia są napisane mniej starannie, noszą ślady skreśleń i poprawek, które w drukowanej wersji przybierały niekiedy inny kształt. Utwór nie jest długi, mieści się w jednym zeszytcie formatu zbliżonego do A4. W rękopisie *Przygód...*, czy raczej *Wypadków JMP Benedykta Winnickiego*, taki bowiem tytuł zapisany jest w manuskrypcie, znajduje się także inny tekst Pola. Po zakończeniu objaśnień pisarz, znów bardzo starannym pismem, zanotował cztery wiersze opatrzone wspólnym tytułem: *Obrazy z Życia*. Wiersze te zostały włączone do tomu, który ukazał się w roku 1846⁴⁵. Teksty właściwie nie różnią się od tych drukowanych, ale mają np. dodatkowy tytuł i ułożone są w innej kolejności. Jak podaje *Bibliografia Nowy Korbut*, tom *Obrazy z Życia* zawiera utwory z lat 1834–1843. W bibliografii tej nie odnotowano jednak informacji o rękopisie. Inaczej jest w przypadku *Pacholęcia hetmańskiego* – bibliografia uwzględnia lokalację oryginału i podaje jego właściwą sygnaturę: 5252/II⁴⁶.

Idea *Pacholęcia hetmańskiego* – gawędy rozpisanej na pięć ksiąg (z której każda stanowi osobny rękopis) – zrodziła się w roku 1853, ale utwór ukazał się dopiero w lipcu 1862 roku. W manuskrypcie pierwszej księgi znajduje się adnotacja autora: „Zacząłem na nowo pisać [...] dnia 6 paźdż.

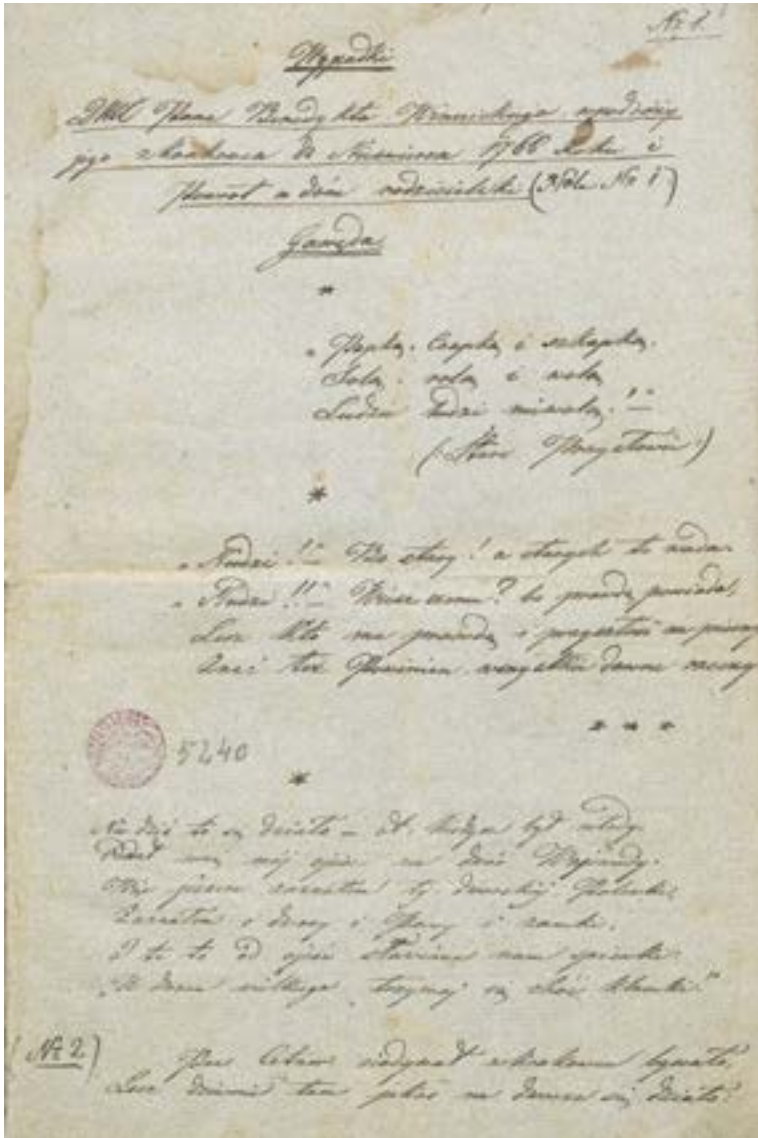
⁴² A. Witkowska, R. Przybylski, *Romantyzm*, Warszawa 1997, s. 488.

⁴³ W. Pol, *Wypadki JMP Benedykta Winnickiego w podróży jego z Krakowa do Nieświeża 1766 roku i powrót w dom rodzicielski. Gawęda oraz Obrazy z życia*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 5240/II, dbc.wroc.pl/dlibra/publication/9973/edition/8957/content [dostęp: 10.02.2024]; tenże, *Pacholę hetmańskie. Diariusz Walentego Rożanki dworzanina niekiedy [...] Jana z Tarnowa, hetmana wielkiego koronnego [...] ksiąg pięcioro*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 5252/II, dbc.wroc.pl/dlibra/result?s?q=5252%2FII&action=SimpleSearchAction&type=-6&p=0 [dostęp: 10.02.2024].

⁴⁴ Zob. W. Pol, *Przygody JP. Benedykta Winnickiego w podróży jego z Krakowca do Nieświeża*, Lwów 1840, books.google.pl/books?id=H9dbAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false [dostęp: 10.02.2024].

⁴⁵ Zob. W. Pol, *Obrazy z życia i podróży*, Wrocław 1846, rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=4092 [dostęp: 10.02.2024].

⁴⁶ W. Pol, *Pacholę hetmańskie...*

5. Wincenty Pol, *Wypadki* JMP Benedykta Winnickiego, ok. 1839.

1860, poczynając już rzecz od początku”⁴⁷. Notatka ta umieszczona jest po 18 pierwszych wersach niestanowiących części właściwej tekstu, będących jednak interesującym wezwaniem: „Pachole moje! Wróc mi na wezwanie. Niechaj Hetmana raz jeszcze zobaczę! Zjaw się raz jeszcze mej duszy

⁴⁷ Tamże.

Hetmanie”⁴⁸. Większość badaczy zakładała, że przez siedem lat tekst przeleżał w szufladzie autora, tymczasem znajdował się on u księdza Jana Scipiona del Campo, który pomagał tracącemu wzrok Polowi w spisywaniu utworów. Dzięki staraniom Szymona Dutkiewicza, przyjaciela i pełnomocnika pisarza w sprawach wydawniczych, rękopis wrócił do autora w roku 1859⁴⁹. Literaturoznawcy często wypowiadają się o tym utworze w pobłażliwy sposób, nie widzą w nim niczego szczególnego. Szczęśliwie w debacie pojawiają się też głosy odmienne, jak choćby w artykule Damiana Makucha⁵⁰.

Opracowania naukowe na temat Pola dotyczą przede wszystkim jego twórczości literackiej. Nie można jednak zapominać, że był on doskonałym geografem i krajoznawcą, prekursorem badań terenowych na ziemiach polskich. Jego prace geograficzne i krajoznawcze stały się fundamentem polskiej nauki i do dziś odkrywa się i ceni zasługi poety w tym zakresie. To właśnie Pol założył katedrę geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim, i choć jego wykłady cieszyły się popularnością, szybko musiał opuścić mury uczelni. W rękopiśmiennych ossolińskich zbiorach istnieją liczne ślady geograficznych zainteresowań Pola, który wędrował przez różne kraje i opisywał je dzięki ich bezpośredniemu poznawaniu. Przykładów jest wiele i nie sposób przywołać ich wszystkich, lecz warto chociaż wspomnieć o wygłaszanych we Lwowie wykładach Pola z geografii, które zostały częściowo spisane. Staranny rękopis, którego treść dotyczy geografii fizycznej, rzeźby, sieci rzecznej i atmosfery na ziemiach polskich, jest cennym źródłem w dziedzinie krajoznawstwa, tym bardziej że cechuje się oryginalną terminologią geograficzną. Rękopis jest ilustrowany ręcznie wykonanymi rysunkami przedstawiającymi omawiane zagadnienia. Nie jest to natomiast autograf Pola. Manuskrypt został sporządzony najprawdopodobniej przez jednego z jego uczniów, być może przez Włodzimierza Dzieduszyckiego⁵¹.

Ostatnim i zarazem najstarszym z twórców, których sylwetki postanowiłam przybliżyć w niniejszym szkicu, jest Seweryn Goszczyński. To autor o interesującym życiorysie, będącym przedmiotem zainteresowania także współczesnych badaczy (Goszczyński doczekał się np. wydanej stosunkowo niedawno, bo w 2000 roku, biografii). Danuta Sosnowska ciekawie przedstawiła okres fascynacji pisarza Andrzejem Towiańskim czy wręcz totalnego poddania się Goszczyńskiego temu duchowemu mistrzowi emigracji.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ D.W. Makuch, *Idea epopei żałobnej. Późna twórczość Wincentego Pola w świetle „Pacholęcia hetmańskiego”*, „Pamiętnik Literacki” 2020, nr 3, s. 22. ⁵⁰ Tamże.

⁵¹ *Katalog rękopisów geograficznych Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, oprac. B. Olszewicz, Z. Rzepa, Warszawa–Wrocław 1965, s. 56.

Skoncentrowanie na wątku religijnym pozwoliło autorce ukazać twórczość poety w nowym świetle. Goszczyński miał bowiem wielkie ambicje literackie, pragnął stworzyć nową literaturę zdolną dokonać moralnego odnowienia człowieka, a nawet świata; literaturę, która byłaby w stanie odpowiedzieć na dręczące pytania o los i przeznaczenie Polski. Taki plan był z góry skazany na porażkę, często więc Goszczyński zarzucał projekty swoich utworów⁵².

W Ossolineum znajduje się autograf takiego nieukończonego dzieła. Chodzi mianowicie o utwór *Sobótka. Z powieści pod napisem Kościelisko*. W rękopisie jest to jedynie częściowo zapisany zeszyt, na okładce opatrzony tytułem: *Kościelisko. Powjeść tatrańska* [sic!]⁵³. *Sobótka* to fragment zamierzonej większej powieści, co nie było tajemnicą. Rękopis stanowi dobitne świadectwo tego zamiaru. Na karcie trzeciej czytamy: „Treść pieśni pierwszej”, na kolejnej – „Pieśń pierwsza. Sobótka”. Nawet sam zeszyt, jego objętość i znaczna część niezapisanych kart są dowodem, iż mógł się tu znaleźć znacznie dłuższy tekst. Wersja zdigitalizowana nie oddaje tego w pełni, gdyż kart niezapisanych po prostu nie zeskanowano. Co jednak ciekawe, niemal na ostatnich stronach notesu znajdują się dwie karty powstałe znacznie później, bo w roku 1870, *Sobótkę* opublikowano zaś w 1834 roku w „Ziewonii”, noworoczniku wydawanym przez Augusta Bielowskiego⁵⁴, swego czasu dyrektora Ossolineum we Lwowie. Na tych dwóch stronach Goszczyński prowadzi księgę wydatków i zapisuje w niej najróżniejsze koszty związane z życiem codziennym. Niestety nie została ona uwzględniona w wersji cyfrowej, uznano zapewne, że reszta zeszytu jest pusta.

Łatwo zauważyć, że objaśnienia zawarte przed właściwym tekstem utworu różnią się nieco od tych opublikowanych. Poza tym nie ma większych zmian między źródłem a tekstem w druku. Warto jeszcze odnotować, że w manuskrypcie nie występują przypisy, które znalazły się w wydaniu. Jak podaje siódmy tom *Bibliografii Nowy Korbut*, fragmenty dalszych części *Kościeliska* oraz plan całości ogłosił Zygmunt Wasilewski na łamach „Kuriera Warszawskiego”, bibliografia uwzględniła jednak trzy numery czasopisma,

⁵² Zob. D. Sosnowska, *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa*, Wrocław 2000.

⁵³ S. Goszczyński, *Kościelisko. Powjeść tatrańska* [sic!], Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 2158/1, dbc.wroc.pl/dlibra/publication/15812/edition/13851 [dostęp: 10.02.2024].

⁵⁴ S. Goszczyński, *Sobótka. Z powieści pod napisem Kościelisko*, „Ziewonia” 1834, s. 179–220, wbc.poznan.pl/dlibra/publication/109843/edition/120889/content [dostęp: 10.02.2024].

podczas gdy treść utworu Goszczyńskiego znajduje się w dwóch⁵⁵. Trzeci numer (pierwszy chronologicznie) zawiera omówienie tekstu przez Wasilewskiego, w którego opinii *Sobótka* jest najlepszym utworem Goszczyńskiego⁵⁶.

Autograf omawianego poematu kupiono od Justyny Bielowskiej, żony Augusta Bielowskiego, najprawdopodobniej po 1876 roku, kiedy zmarł ów były dyrektor Ossolineum, znany badacz, wydawca i sławista. Poza autografem *Sobótki* w Ossolineum przechowywana jest także kopia utworu. Odpis jest zgodny z tekstem ogłoszonym w „Ziewonii”. Zawiera poprawione objaśnienia na początku tekstu oraz przypisy na końcu utworu. Rękopis jest również dostępny online, więc materiały łatwo porównać⁵⁷. Różny charakter pisma i dokładny tytuł: *Sobótka z powieści pod napisem Kościelisko wydana w Ziewonii noworocznika wydanego przez Augusta Bielowskiego. Lwów nakładem wydawcy, w Drukarni Narodowej Ossolińskich 1834* nie pozostawiają wątpliwości, iż jest to kopia.

Ostatnim autografem Goszczyńskiego, a zarazem ostatnim, który zostanie w niniejszym artykule przedstawiony, jest zeszyt zatytułowany przez autora: *Poezje Seweryna Goszczyńskiego Tom – Rok 1848*⁵⁸. Wbrew tytułowi znajdują się tu również utwory wcześniejsze. Spośród 57 zamieszczonych tu wierszy tylko jeden nie ukazał się drukiem. Większość utworów z tego zbioru została opublikowana w drugim tomie *Dzieł*, wydanym we Wrocławiu w roku 1852. Część z nich ukazała się także w *Dzielałach zbiorowych Seweryna Goszczyńskiego* (tom IV), wydanych przez Wasilewskiego we Lwowie w roku 1911.

Seria pod tytułem *Proroctwa Izajasza* została opublikowana już w 1831 roku w tomie *Pobudka*. Bardziej szczegółowy wypis tekstów wraz z podanym adresem bibliograficznym pierwodruków załączam w poniższej tabeli.

⁵⁵ Z. Wasilewski, „Kościelisko”. *Niedokończony poemat S. Goszczyńskiego*, „Kurier Warszawski” 1900, nr 297–298, crispa.uw.edu.pl/object/files/265014/display/Default [dostęp: 10.02.2024]; crispa.uw.edu.pl/object/files/265013/display/Default [dostęp: 10.02.2024].

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ S. Goszczyński, *Sobótka. Z powieści pod napisem: Kościelisko* [...]. *Powieść poetycka*, 1834, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 5962/1, dbc.wroc.pl/dlibra/publication/154453/edition/114060 [dostęp: 10.02.2024].

⁵⁸ S. Goszczyński, *Poezje*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 5897/1.

Lp.	Tytuł	Uwagi
1	<i>Zasłony życia. Powieść</i> , 1835	Druk w: S. Goszczyński, <i>Dzieła</i> , t. 2, Wrocław 1852, s. 153–168.
2	<i>Nodam Powiastka</i>	Druk: jw., s. 177–183.
3	<i>Piotr Pszonka Jasieńczyk. Powieść</i>	Druk: jw., s. 184–191; drobne zmiany w tekście.
4	<i>Skarb Ducha. Powieść</i>	Druk: jw., s. 192–201.
5	<i>Westchnienie do Boga</i>	Druk: jw., s. 28–29.
6	<i>Twórcze chwile poety</i>	Druk: jw., s. 41–42.
7	<i>Do Michała S. przy zasadzaniu róż</i>	Druk: jw., s. 16; pod zmienionym tytułem: <i>Przy zasadzaniu róż</i> .
8	<i>Chwila – łza</i> , grudzień 1837	Druk: jw., s. 71–73.
9	<i>Pielgrzymka krzyżowa</i>	Druk: jw., s. 76.
10	<i>Modlitwa przedsejna</i>	Druk: jw., s. 30.
11	<i>Prośba do burzy</i>	Druk: jw., s. 69–70.
12	<i>Mara</i>	Druk: jw., s. 79–80; pod zmienionym tytułem: <i>Mara ojczyzny</i> .
13	<i>Zasłona oddalenia</i> , 1834	Druk: jw., s. 65–68.
14	<i>W upominku Ewel... Ch...</i> , 4 grudnia 1831	Druk: jw., s. 19; pod zmienionym tytułem: <i>Świat nowy. Wiersz dany w upominku Ewelinie Ch...</i> ; drobne zmiany w tekście.
15	<i>W imionniku dziecinnym</i> , październik 1833 pod Lwowem	Druk: jw., s. 20; pod zmienionym tytułem: <i>Do dzieci. W imionniku</i> .
16	<i>Potok życia</i>	Druk: jw., s. 83–84.
17	<i>Łza tajemnicza</i>	Druk: jw., s. 43–44.
18	<i>Dobranoc przyjaciółom</i> , Wołyń 1828	Druk: jw., s. 50–51; pod zmienionym tytułem: <i>Dobranoc z oddalenia</i> .
19	<i>Lutnia Sury (Z powieści perskich)</i> , Ukraina 1827	Druk: jw., s. 8–9; pod zmienionym tytułem: <i>Lutnia Sury</i> .
20	<i>Dobre Polki</i>	Druk: jw., s. 21.
21	<i>Orzeł</i> , Ukraina 1827	Druk: jw., s. 34–35.

Lp.	Tytuł	Uwagi
22	<i>Zjawisko</i> , Galicja 1834	Druk w: S. Goszczyński, <i>Wybór liryk</i> , wstęp i objaśnienia H. Galle, Warszawa 1914, s. 59–60; pod zmienionym tytułem: <i>Objawienie się ojczyzny</i> ; drobne zmiany w tekście.
23	<i>Cerkiew św. Andrzeja w Kijowie</i> , Kijów 1825	Druk w: <i>Dzieła</i> , t. 2, s. 100–102.
24	<i>Odblask wodny</i> , 1826	Druk w: <i>Dzieła zbiorowe Seweryna Goszczyńskiego</i> , t. IV, Lwów 1911, s. 26; bez zmian w tekście.
25	<i>Zdanie się</i> , 1823	Druk: jw., s. 7; drobne zmiany w tekście.
26	<i>Kropla kochanka słońca</i>	Druk w: <i>Dzieła</i> , t. 2, s. 85–86.
27	<i>Korab wolności</i> , Humań 1824	Druk w: <i>Dzieła zbiorowe...</i> , s. 35.
28	<i>Iskra Boga</i> , Galicja 1832	Druk: jw., s. 23; pod zmienionym tytułem: <i>Iskra Boża</i> .
29	<i>Uniewinnienie poety</i> , 1834	Druk w: <i>Dzieła</i> , t. 2, s. 103–104.
30	<i>Rozpacz Polki. Duma</i> , Galicja 1834	Druk: jw., s. 24–27; pod zmienionym tytułem: <i>Rozpacz Polki</i> .
31	<i>Czarne natchnienie</i>	Druk: jw., s. 81–82.
32	<i>Z prorocctw Izajasza</i>	Druk jako seria utworów pod tytułem <i>Pro-roctwa Izajasza</i> w: S. Goszczyński, <i>Pobudka</i> , Warszawa 1831.
33	<i>Śpiew wulkanu</i> , Ukraina 1825	Druk w: <i>Dzieła</i> , t. 2, s. 22; pod zmienionym tytułem: <i>Pieśń wulkanu</i> .
34	<i>Gwiazda pokuty</i> , Galicja 1832	Druk: jw., s. 169–176.
35	<i>Gwiazda Ducha</i> , Galicja 1837	Druk: jw., s. 31–33.
36	<i>Gęslarz</i> , Galicja 1834	Druk w: <i>Dzieła zbiorowe...</i> , s. 45.
37	<i>Poezja szatańska</i> , Galicja 1838	Druk w: <i>Dzieła</i> , t. 2, s. 91–96; bez zmian w tekście.
38	<i>Małżeństwa</i> , Galicja 1836	Druk: jw., s. 97–99; drobna zmiana w kolejności dwóch wersów: wersy 41 i 42 w rękopisie mają odwrotną kolejność, najpierw wers 42 (w druku), potem 41. Poza tym nieliczne i mało istotne zmiany.
39	<i>Walka poranna</i> , Francja 1840	Druk: jw., s. 87–90.
40	<i>Tęsknota dziewczica</i>	Druk: jw., s. 139–141.

Lp.	Tytuł	Uwagi
41	<i>Kochanka w utraapieniu</i> , 1831	Druk w: <i>Pobudka</i> , s. 19–20; pod zmienionym tytułem: <i>Piosenka</i> .
42	<i>Przy krosienkach</i>	Druk w: <i>Dziela</i> , t. 2, s. 142–143; liczne zmiany w tekście, szczególnie w pierwszej i trzeciej strofie.
43	<i>Kochanka ducha</i>	Druk: jw., s. 110; drobne zmiany w tekście.
44	<i>Ustroń pieszczoty</i>	Druk: jw., s. 118.
45	<i>Dzień rozkoszy</i>	Druk: jw., s. 119–120.
46	<i>Do grającej</i>	Druk: jw., s. 121–122.
47	<i>Budzenie</i>	Druk w: <i>Dziela</i> , s. 117; pod zmienionym tytułem: <i>Dobry dzień</i> .
48	<i>Obraz mojej kochanki</i>	Druk: jw., s. 114–116; pod nieznacznie zmienionym tytułem: <i>Obraz kochanki</i> oraz ze zmodyfikowanymi początkowymi wersami i drobnymi zmianami w dalszej części utworu. W druku jest podana data 1834; nie ma jej w rękopisie.
49	<i>Skrzypek na księżycu</i>	Druk: jw., s. 128–130.
50	<i>Pokusa</i>	Druk: jw., s. 126–127.
51	<i>Rękojmia stałości</i>	Druk: jw., s. 123–124; pod zmienionym tytułem: <i>Rękojmia wierności</i> . Nieznaczne zmiany w tekście.
52	<i>Do trzydziestoletniej</i>	Druk: jw., s. 137–138.
53	<i>Do dumnej kokietki</i>	Druk: jw., s. 134–136; pod zmienionym tytułem: <i>Do dumnej</i> .
54	<i>Pieśń Isnela [?] z Parnego</i>	Druk: jw., s. 146–147; pod zmienionym tytułem: <i>Włosy kochanki (tłumaczenie z Parnego)</i> .
55	<i>Pieśń bojowa z Parnego</i>	Wiersz niedrukowany [?]
56	<i>Pieśń godowa z Parnego</i>	Druk w: <i>Dziela</i> , s. 149–150; pod zmienionym tytułem: <i>Pieśń godowa (z Parnego)</i> . Liczne zmiany w tekście.
57	<i>Pieśń na czatach z Parnego</i>	Druk: jw., s. 148; pod zmienionym tytułem: <i>Pieśń na czatach (z Parnego)</i> . Liczne zmiany w tekście.

Ostatnie cztery wiersze są przekładami tekstów autora o obco dziś brzmiących personaliach. Évariste de Parny to francuski poeta epoki oświecenia, którego twórczość raczej nie była tłumaczona na język polski. Na początku XIX wieku tego zadania podjął się Paweł Czajkowski, tłumacząc *Raj utracony* oraz *Przemiany Wenery*. To, czy Goszczyński dokonał dokładnego przekładu, czy tylko inspirował się francuskimi oryginałami, pozostaje do wyjaśnienia w toku badań translatologicznych.

Niniejszy tekst nie wyczerpuje potencjału zagadnień bogactwa dziewiętnastowiecznych ossolińskich rękopisów literackich, jako że jest to temat zbyt obszerny na jeden artykuł. Nie wspomniałam o Józefie Ignacym Kraszewskim, najpłodniejszym polskim pisarzu, którego powieści w manuskryptach znajdują się w Dziale Rękopisów, podobnie jak o licznych dramatach Józefa Korzeniowskiego, zapomnianego chyba dzisiaj dramaturga, powieściopisarza, autora *Spekulanta*. Pozostaje jeszcze wielu innych twórców, którzy powinni zostać wymienieni, takich jak choćby Władysław Syrokomla, Henryk Rzewuski (blisko trzystustronicowy rękopis *Pamiętek Soplicy* również znajduje się w Ossolineum) czy Zygmunt Miłkowski. Nie poruszyłam też kwestii rękopisów, które po drugiej wojnie światowej pozostały we Lwowie. I tu można znaleźć listy czy pojedyncze utwory pisarzy dziewiętnastowiecznych (np. Ujejskiego wiersz *Smutno nam, Boże* czy inne fragmenty *Pieśni Janusza Pola*).

Twórczość romantyków domaga się współczesnego komentarza i nowych odczytań. Takie działania są szczególnie wskazane w przypadku pisarzy nieco (lub całkowicie) zapomnianych, często świadomie pomijanych w literaturze przedmiotu. Obszar ten jest wszak rozległy, a jego eksploracja niesie sporo możliwości. Przeglądanie źródeł, zestawianie ich z powszechnie dostępnymi informacjami może być fascynującą, choć wymagającą przygodą intelektualną. Dzięki powszechnej digitalizacji manuskryptów i ich większej dostępności staje się też zadaniem nieco łatwiejszym.

Bibliografia

ŹRÓDŁA

- Goszczyński Seweryn, *Kośćcielisko. Powieść tatrańska* [sic!], Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 2158/1, dbc.wroc.pl/dlibra/publication/15812/edition/13851 [dostęp: 10.02.2024].
- Goszczyński Seweryn, *Poezje*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 5897/1.
- Goszczyński Seweryn, *Sobótka. Z powieści pod napisem: Kośćcielisko* [...]. *Powieść poetycka*, 1834, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 5962/1, dbc.wroc.pl/dlibra/publication/154453/edition/114060 [dostęp: 10.02.2024].
- Goszczyński Seweryn, *Sobótka. Z powieści pod napisem Kośćcielisko*, „Ziewonja” 1834, wbc.poznan.pl/dlibra/publication/109843/edition/120889/content [dostęp: 10.02.2024].
- Lenartowicz Teofil, *Historja o panu obcym w Szwajcaryi. Poemat o Tadeuszu Kościuszcze przez Teofila Lenartowicza*, 1881, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 9915/III.
- Lenartowicz Teofil, *Lirenka. Poezje*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 5198/II.
- Lenartowicz Teofil, *Nasza dola. Poemat dramatyczny w scenach oderwanych*, 1886, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 12548/II.
- Lenartowicz Teofil, *Wiersze, odpisy wierszy, notatki dotyczące wydania korespondencji*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 6787/II.
- Narodowa Biblioteka Ossolineum, *Autografy różnych osób z lat 1814–1886*. Lit. M–Z, sygn. 12167/III.
- Narodowa Biblioteka Ossolineum, *Autografy znakomitszych Polaków*, sygn. 9871/II.
- Narodowa Biblioteka Ossolineum, *Korespondencja Teofila Lenartowicza. Listy od różnych osób*, sygn. 5244/1.
- Narodowa Biblioteka Ossolineum, *Materiały do dziejów emigracji polskiej z lat 1828–1894. Autografy listów i wierszy różnych osób*, sygn. 5976/III.
- Narodowa Biblioteka Ossolineum, *Miscellanea literackie, zawierające autografy wierszy i opowiadań różnych autorów*, sygn. 6523/II.
- Pol Wincenty, *Materiały biograficzne, utwory prozą, memoriały, poezje, korespondencja i inne*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 9750/III.
- Pol Wincenty, *Obrazy z życia i podróży*, Wrocław 1846, rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=4092 [dostęp: 10.02.2024].
- Pol Wincenty, *Pacholę hetmańskie. Dziennik Walentego Rożanki dworzaniarki niekiedy* [...] *Jana z Tarnowa, hetmana wielkiego koronnego* [...] *ksiąg pięcioro*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 5252/II, dbc.wroc.pl/dlibra/results?q=5252%2FII&action=SimpleSearchAction&type=-6&p=0 [dostęp: 10.02.2024].
- Pol Wincenty, *Wypadki JMP Benedykta Winnickiego w podróży jego z Krakowa do Nieświeża 1766 roku i powrót w dom rodzicielski. Gawęda oraz Obrazy z życia*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 5240/II, dbc.wroc.pl/dlibra/publication/9973/edition/8957/content [dostęp: 10.02.2024].
- Pol Wincenty, *Przygody JP. Benedykta Winnickiego w podróży jego z Krakowa do Nieświeża*, Lwów 1840, books.google.pl/books?id=H9dbAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=pl#v=onepage&q&f=false [dostęp: 10.02.2024].
- Ujejski Kornel, *Modlitwy Jeremiego*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 13077/I.
- Ujejski Kornel, *Modlitwy Jeremiego*, Narodowa Biblioteka Ossolineum, sygn. 6502/1, dbc.wroc.pl/dlibra/publication/13975/edition/12357 [dostęp: 10.02.2024].

OPRACOWANIA

- Antologia romantycznej poezji krajowej (1831–1863)*, oprac. M. Grabowska, M. Janion, Warszawa 1953.

- Bibliografia Literatury Polskiej. „Nowy Korbut”. Romantyzm*, t. 8, red. I. Śliwińska, Warszawa 1969.
- Fink Kinga, *Pieśń w walce o wolność*, „Piosenka. Rocznik Kulturalny” 2018.
- Floryan Władysław, Zakrzewski Bogdan, *Słowacki w zbiorach i publikacjach Ossolineum*, Wrocław 1959.
- Georomantyzm. Literatura, miejsce, środowisko*, red. E. Dąbrowicz, M. Lul, K. Sawicka-Mierzyńska, D. Zawadzka, Białystok 2015.
- Grzęda Ewa, *Szwajcaria i Alpy w legendzie kościuszkowskiej*, „Góry, Literatura, Kultura” 2010, t. 5.
- Janion Maria, *Purpurowy płaszcz Mickiewicza*, Gdańsk 2001.
- Kalinowska Maria, „Agezylausz” Juliusza Słowackiego. *Głosy*, Gdańsk 2015.
- Katalog rękopisów geograficznych Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, oprac. B. Olszewicz, Z. Rzepa, Warszawa–Wrocław 1965.
- Konopnicka Maria, *Ludzie i rzeczy. Szkice i obrazki*, Warszawa 1898.
- Leśniak Władysław, *Autografy Aleksandra Fredry*, Wrocław 1987.
- Literatura krajowa w okresie romantyzmu 1831–1863*, red. M. Dernałowicz, M. Janion, t. 1–3, Kraków 1975–1992.
- Makuch Damian Włodzimierz, *Idea epopei żałobnej. Późna twórczość Wincentego Pola w świetle „Pacholęcia hetmańskiego”*, „Pamiętnik Literacki” 2020, nr 3.
- Pol Wincenty, *Pieśni Janusza*, wstęp i objaśnienia J. Kallenbach, Kraków 1921.
- Pol Wincenty, *Pieśń o ziemi naszej*, Poznań 1887.
- Pol Wincenty, *Wybór poezji*, wstęp M. Janion, Wrocław 1963.
- Rak Radosław, *Baśni o węzowym sercu albo wtóre słowo o Jakóbie Szeli*, Warszawa 2020.
- Rawski Jakub, „Zawisza Czarny”. *Niedokończony dramat Juliusza Słowackiego. Studium monograficzne*, Głogów 2021.
- Słowacki Juliusz, *Wiersze. Nowe wydanie krytyczne*, oprac. J. Brzozowski, Z. Przychodniak, Poznań 2005.
- Słowacki Juliusz, *Album rysunkowe z podróży na Wschód*, wstęp i komentarz E. Grzęda, Wrocław 2009.
- Słowacki Juliusz, *Beniowski. Poemat z roku 1841 i dalsze pieśni*, oprac. J. Brzozowski, Z. Przychodniak, Poznań 2014.
- Słowacki Juliusz, *Dziennik z lat 1847–1849*, podobizna autografu, translit., transkr., nota edytorska, komentarz edytorski i objaśnienia J. Brzozowski, K. Szumska, Wrocław 2012.
- Słowacki Juliusz, *Poematy. Nowe wydanie krytyczne. Poematy z lat 1828–1839*, t. 1–2, oprac. J. Brzozowski, Z. Przychodniak, Poznań 2009.
- Słowacki Juliusz, *Raptularz 1843–1849. Pierwsze całkowite wydanie wraz z podobizną rękopisu*, oprac. M. Troszyński, Warszawa 1996.
- Sosnowska Danuta, *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa*, Wrocław 2000.
- Sprawozdania z czynności Zakładu Narodowego za lata 1870–1870*, Lwów 1879.
- Sudolski Zbigniew, *Ujejski – Lenartowicz. Zapomniane karty przyjaźni*, „Rocznik Przemyski” 2003, t. 39, z. 1.
- Ujejski Kornel, *Maraton*, „Biblioteka Naukowego Zakładu im. Ossolińskich” 1847, nr 1, wbc.poznan.pl/dlibra/publication/102847/edition/114603/content [dostęp: 10.02.2024].
- Ujejski Kornel, *Skarga Jeremiego*, Londyn [właśc. Paryż] 1847.
- Ujejski Kornel, *Żywe słowa Jeremiego*, Lwów 1877, wbc.poznan.pl/dlibra/publication/516538/edition/424537/content [dostęp: 10.02.2024].
- Wasilewski Zygmunt, „Kościelisko”. *Niedokończony poemat S. Goszczyńskiego*, „Kurier Warszawski” 1900, nr 296–298, crispa.uw.edu.pl/object/files/265016/display/Default [dostęp: 10.02.2024]; crispa.uw.edu.pl/object/files/265014/display/Default [dostęp: 10.02.2024]; crispa.uw.edu.pl/object/files/265013/display/Default [dostęp: 10.02.2024].
- Winek Teresa, „Pan Tadeusz” Adama Mickiewicza. *Autografy i edycje*, Toruń–Warszawa 2011.

Witkowska Alina, Przybylski Ryszard, *Romantyzm*, Warszawa 1997.

Zakrzewski Bogdan, *Lenartowiczowski mit o Raclawicach*, „Pamiętnik Literacki” 1994, t. 85, nr 3.

Żyga Aleksander, *Kornel Ujejski w Medyce*, w: *Z dziejów kultury i literatury przemyskiej*, red. S. Kostrzevska-Kratochwilowa, Przemyśl 1969.

Not Just *Pan Tadeusz*. Selected Literary Manuscripts from the Romantic Period in the Collections of the National Ossolineum Library

SUMMARY

This article presents selected literary manuscripts from the Romantic era held at the Ossolineum. While the most precious artefact in this collection is the manuscript of *Pan Tadeusz*, it is already well known and requires no detailed introduction, as is the case with the manuscripts by Juliusz Słowacki and Aleksander Fredro. The article focuses on the manuscripts by other writers representing Polish Romanticism: Wincenty Pol, Seweryn Goszczyński, Kornel Ujejski, and Teofil Lenartowicz. The archival materials include texts unknown to a wider audience, among them previously unpublished works. The author compares the original sources with the versions of these texts established in various published editions.

KEYWORDS

Romanticism, manuscript, source editing, Ossolineum, Teofil Lenartowicz, Kornel Ujejski, Seweryn Goszczyński, Wincenty Pol, 19th-century literature

Zakład Narodowy im. Ossolińskich dokonuje zastrzeżenia swoich praw wobec wszelkich działań związanych z eksploracją tekstów zamieszczonych w niniejszej publikacji oraz wszystkich dotyczących niej danych, zarówno w całości, jak i w części, w tym wykorzystywania na potrzeby jakichkolwiek technologii służących do generowania, analizowania tekstów i danych oraz uczenia maszynowego. Działania te, podejmowane bez pisemnej zgody wydawcy, stanowią naruszenie jego praw.